

Y A B A N C I K İ T A P L I K L A R ¹

Agâh Sırrı LEVEND

Yabancı kitaplıklar, "Doğu yazmaları" adı altında toplanan Türkçe, Arapça ve Farsça nüshalar bakımından çok zengindir. Londra, Paris, Berlin, Gotha, Leipzig, Breslau, Dresden, Münih, Viyana, Leningrad, Moskova, Roma, Torino, Leiden, Uppsala, Kahire gibi kültür merkezlerinin zengin kitaplıklarında çok değerli yazmalar bulunmaktadır.

Türkçe yazmalar bakımından en zengin olanı Londra'daki "British Museum" ile Paris'teki "Bibliothèque Nationale" dir. Viyana ve Berlin'deki devlet kitaplıklarıyla, türlü kültür merkezlerindeki üniversite, akademi yahut enstitü kitaplıklarında çok değerli Türkçe yazmalar vardır. Üniversiteler arasında da, Doğu yazmaları bakımında en zengin olanı, Londra'da Oxford Üniversitesindeki "Bodleian" kitaplığıdır.

Bu kitaplıkların Türkçe yazmalar bakımından bizi ilgilendiren başlıca katalogları şunlardır:

Rieu, *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum* (Londra 1888).

Ed. Sachau ve H. Ethé, *Catalogue of the Persian, Turkish Hindústânî and Pushtû Manuscripts in the Bodleian Library, begun by Ed. Sachau, continued, completed and edited by H. Eethé* (I. cilt, *Persian Manuscripts*, Oxford, 1899; II. cilt, *Turkish, Hindústânî, Pushtû and additional Persian Manuscripts*, Oxford, 1930).

Bloch, *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Nationale* (2 cilt Paris, 1932 - 1933).

Wilhelm Pertsch, *Die türkischen Handschriften der Königlichen Bibliothek* (Berlin, 1889).

Martin Hartmann, *Die Osttürkischen Handschriften der Sammlung Hartmann* (Berlin, 1904).

¹ Türk Dili, C. V, Sayı: 54, 1 Mart 1956

K. Vollers, *Katalog der Handschriften der Universitäts-Bibliothek* (Leipzig, 1906).

Carl Brockelmann, *Verzeichnis der arabischen, persischen, türkischen, und hebraischen Handschriften der Stadtbibliothek Breslau* (Breslau, 1903).

Carl Brockelmann, *Katalog der orientalischen Handschriften der Stadtbibliothek zu Hamburg* (Hamburg, 1908).

Wilhelm Pertsch, *Die türkischen Handschriften der Herzoglichen Bibliothek zu Gotha* (Viyana, 1864).

Gustav Flügel, *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek zu Wien* (3 cilt, Viyana, 1865)

A. Kraft, *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der K.-K. Orientalischen Akademie zu Wien* (Viyana, 1842).

J. von Hammer, *Catalogus codicum arabicorum, persicorum, turcorum Bibl. Reg. Vindobonensis* (3 cilt Viyana, 1812).

W. D. Smirnow, *Manuscripts turcs de l'Institut des Langues Orientales* (Petersburg, 1897).

Ettore Rossi, *Elenco dei Manoscritti Turchi della Biblioteca Vaticana* (Roma, 1953).

Carlo Alfonso Nallino, *I Manoscritti Arabi, Persiani e Turchi della Biblioteca Nazionale di Torino* (Torino, 1899).

P. de Jong, *Catalogus codicum orientalium Bibliothecae Academiae regiae Scientiarum* (Leiden, 1862).

A. Dozy et de Goeje, *Catalogus codicum orientalium Bibliothecae Academiae Lugduno Batavae* 6 cilt, Leiden, 1851-1877).

C. J. Tornberg, *Codices Arabici, Persici et Turcici Bibliothecae regiae universitatis Upsaliensis* (Upsala, 1849).

Ali Hilmi, *Fihristü'l-Kütübü't Türkiyyeti'l-mevcudeti fi'l-Kütüphaneti'l-Hidviyye* (Mısır, 1306).

İbn-i Yusuf-ı Şirazi, *Fihrist-i Kitabhane-i Medrese-i Âli-i Sipahsalar, cild-i düvüm, kütüb-i hattî-i Farisi vü Arabi vü Türki* (Tahran, 1316-1318).

H. Fleischer'in *Dresden kataloğu* gibi, göremediğim bir iki kataloğu da bu listeye eklemek gerekir.

Bu katalogların bazısında Türkçe, Arapça, Farsça yazmalar bir ciltte toplanmıştır. Bazısında ise Arapça ve Farsça yazmaların

katalogları ayrı ciltler halindedir. Bunlar arasında en iyi hazırlanmış olanı, Rieu'nün "British Museum" kataloğudur. Bu katalogda nüshaların başı, bazı kere de sonu gösterilmiş, eserlerle müellifler hakkında da oldukça etraflı bilgi verilmiştir. Blochet'nin hazırladığı "Bibliothèque Nationale" kataloğu ise nüshaların başı ve sonu gösterilmediği için o kadar elverişli değildir. Eserlerle müellifler hakkında burada verilen bilgiler de çok basittir.

Bu kataloglarda yanlışlara başladığımız da oluyor. Meselâ, Leiden kataloğunda (c. 11, s. 126, No. 730), I. Murad devrine ait gösterilen Erzurumlu İbrahim Mülhimi'nin *Şehenşah-name-i Muradî* adlı eseri IV. Murad devrine aittir. Geçen yıl Leiden kitaplığındaki Türkçe yazmaları taradığım sırada gözüme ilişen bu yanlış, bütün Türkçe yazmaları kendi eliyle bana taşımak lûfunda bulunan Kitaplık Müdürü Dr. P. Voorhoeve'e göstermiştim.

Yine aynı katalogda (c. 11, s. 128, No. 710), Gelibolulu Âli'nin eseri olarak gösterilen *Mihr ü Mah* mesnevisi de Âli'nin değil, Çorlulu Zarîfî'nindir. Bu yanlışın da Leiden'de aldığım notları Ankara'daki fişlerimle karşılaştırırken farkına varmış, emin olabilmek için, mümkünse eserin "fotokopi" sini göndermek lûfunda bulunmasını Dr. P. Voorhoeve'den rica etmiştim. Gelen "fotokopi" yi, Çorlulu Zarîfî'nin bir nüshası bende bulunan *Mihr ü Mah* mesnevisiyle karşılaştırınca, her iki nüshanın, aynı eserin ayrı nüshaları olduğunu görmüş ve sebebini de anlıyarak, mektupla kitaplık müdürlüğüne bildirmiştim. Mesnevinin sonundaki

*Zarîfî şûn buraya irdâ güftâr
Du'â-yı Şâhile kıl hatm-ı eş'ar
Olup fark-ı felekden bahtı 'âlî
Cihan ola serâ-ser pây-mâli*

beyitlerinde görüldüğü gibi, ilk mısraın başında adını veren şairin, üçüncü mısraın sonunda "yüksek" anlamına kullandığı "âlî" kelimesi, kataloğu hazırlıyanı yanıltmıştır.

"Bibliothèque Nationale" de de (Ktg. c. 11, s. 249, No. 1372), Kazasker Kadirî Çl. adına kayıtlı bulunan *Vamık u Azra* mesnevisinin vaktiyle merak ederek nüshanın "mikrofilm"ini getirtmiş, fakat eserin Kadirî Çl. ye değil, Lamiî Çl. ye ait olduğunu görmüştüm.

Bununla beraber, elimiz altında bulunan bu kataloglar, türlü kitaplıklara dağılmış bulunan Türkçe el yazmalarını bize tanıttığı

için çok işimize yaramaktadır. Bunların verdiği bilgiye dayanarak, istediğimiz nüshaların “mikrofilm” lerini getirtebilmekteyiz. Memleket dışı gezilerde de, aradığımız nüshaları yine bu katalogların yardımıyla bulabiliyoruz.

Şurasını belirtmek yerinde olur ki, yabancı kitaplıklarda yazma nüshaların bulunduğu salona girmek o kadar kolay değildir. Meselâ, “Bibliothèque Nationale” de bulunan el yazmalarını görmek uzunca bir işleme bağlıdır. Yabancı iseniz, önce kendinizi tanıtacak, verilen fişi dolduracak, resminizi fişe ilâştirecek, ancak ondan sonra ikinci kattaki yazmalar salonuna girebileceksiniz. Salonda da, istediğiniz kitap için dolduracağınız ayrı bir fişe, oturacağınız yerin de numarasını kaydedecek ve oradan ayrılmıyacaksınız. Hele istediğiniz kitap, nüshası az bulunan bir eser ise, başka bir fiş daha doldurmak, eseri niçin istediğinizi, alacağınız notları nasıl ve nerede kullanacağınızı da kaydetmek zorundasınız.

Londra’daki “British Museum” da ise, tanınmış bir İngilizin aracılığı olmadan yazmaların bulunduğu salona giremezsiniz. Üniversitelere bağlı kitaplıklara girmek çok daha kolaydır.

Her biri başka bir diyarda bulunan bu kitaplıkları birer birer dolaşmak şöyle dursun, belli başlı eserlerin “mikrofilm” lerini getirmek bile, herhangi bir araştırmacının kudreti dışındadır.

Burada da iş yine resmî makamlara düşüyor. Edebiyat tarihimizi yakından ilgilendiren eserlerin “mikrofilm” leri ancak resmî teşebbüsle elde edilebilir. Önemli eserlerin “fotokopi” lerinin Ankara’da Millî Kitaplıkta, İstanbul’da da herhangi bir kitaplıkta topluca bulunması çok faydalı olur.